

Raport științific sintetic general
Proiect postdoctoral Copilăria Românească în Comunism (PD_0019)
director proiect Luminița Dumănescu
mentor prof. univ. dr. Ioan Bolovan
Perioada raportată – 1 mai 2013 – 31 octombrie 2015

Poate fi hazardat, pe alocuri chiar periculos, să scrii despre copilăria celor născuți după 1945. Pe atât de hazardat pe cât de complicată a fost această perioadă pentru majoritatea celor care au trăit-o. Fiecare fost copil va găsi o mie de argumente cu ajutorul cărora să pună în discuție teoriile, ideile, argumentele tale, din simplul motiv că, spre deosebire de tine, autorul acestor rânduri, care ai trăit relativ puțin perioada respectivă, ceilalți au experimentat din plin sistemul, s-au îngrămădit la cozi, au făcut temele la lumina lumânării, s-au copt în soare ori au înlemnit în ger așteptând să treacă Ceaușescu ori vreun secretar de județ, mai mult decât ai făcut-o tu sau decât ai putea arăta, pe surse, folosindu-te de cuvinte. Lipsește experiența, ți-ar putea reproșa fiecare fost copil din comunism!

Cu toate acestea, demersul trebuie făcut și riscul, asumat. Traversăm o perioadă de recuperare, condamnare sau reabilitare a trecutului recent. Condamnăm violența regimului, crimele, deportările, dezarticulările, încercând, în același timp, să descoperim și cele câteva motive pentru care putem asocia și câteva valențe pozitive acestui trecut recent. Totuși, experiențele copiilor în comunism au variat suficient de mult încât să putem vorbi de notabile diferențe între copilării: între urban și rural, satul colectivizat și cel scăpat de colectivă, între copiii tovarășilor din funcțiile de conducere și copiii muncitorilor, spre exemplu, sau a oricăror alte categorii sociale pentru care ziua începea cu inevitabila coadă la ceva.

Acesta a fost scopul proiectului *Copilăria românească în comunism*, derulat în perioada mai 2013 - octombrie 2015 și implementat în cadrul Centrului de Studii Transilvane (Academia Română, Cluj-Napoca). Acest raport urmărește să ofere o perspectivă generală asupra activității științifice desfășurate de către membrii echipei și asupra rezultatelor proiectului. Rezultatele detaliate, linkuri spre publicații, rapoartele de activitate pentru anii 2013 și 2014 pot fi consultate pe site-ul proiectului <http://www.copilariaincomunism.com/>.

Obiectivele și planul de realizare al proiectului.

Obiectivul principal al proiectului a constat în reconstituirea copilăriei ca vârstă specifică în comunism, prin combinarea analizei istorice clasice pe documente cu mărturiile a circa 100 de

persoane care și-au trăit copilăria în perioada 1945 – 1989. Acest obiectiv general a fost atins prin intermediul obiectivelor specifice ale proiectului, după cum urmează:

Primul obiectiv a constat în studierea din punct de vedere istoric al organizațiilor de copii din România, în raport cu organizațiile similare internaționale, în special din zona fostă sovietică. Pentru realizarea acestui obiectiv am derulat 3 tipuri diferite de activități:

1. parcurgerea unei consistente bibliografii axată pe problematica proiectului sau problematici înrudite pentru a putea stabili rolul organizațiilor de copii în viața socială din timpul comunismului
2. cercetarea de arhivă - Arhivele Naționale ale României fondurile Comitetului Central al Partidului Comunist Român, secțiile Organizatorică, Propagandă, CNOP, Secretariat, Fotografică. Am fotografiat circa 1300 de documente referitoare la subiectul copiilor în comunism. Cea mai mare parte a acestora provin din fondul Consiliului National al Organizației Pionierilor și UTC – care avea sarcina de a coordona activitatea organizațiilor de copii – pionieri și, începând cu 1974, soimi ai patriei.
3. Ordonarea și inventarierea acestor documente pentru ca, pe baza lor, să pot analiza conținutul diferitelor programe și statute ale organizațiilor de copii, rolul copiilor în viziunea statului, modalități de petrecere a timpului liber, tabere, produse de consum specifice etc.

Obiectivul 2 a vizat reliefaarea rolului social al copiilor în viața de zi cu zi. Am consultat aici o serie de documente, articole și cărți pe baza cărora am încercat să-i plasez pe ”copiii epocii de aur” în economia vieții de zi cu zi. În mare parte rodul cercetărilor subsumate acestui obiectiv au făcut obiectului comunicării cu titlul *The meaning of childhood in communism*, prezentate la Roma în octombrie. Conform literaturii consultate, mulți copii preluau, la nivelul și capacitatea lor, sarcinile din familie! O familie în care ambii părinți erau integrați în câmpul muncii, plecau adesea de acasă înaintea celor mici și se întorceau cu mult după ei. În acest timp, ca coadă – la pâine, lapte și ce se mai găsea – copiii au dezvoltat propria lor ”cultură a cozii”! Nu este lipsit de interes și faptul că această antrenare a lor în rutina zilnică i-a făcut părtași, mai mult decât am putea crede, la neajunsurile unui sistem care funcționa perfect doar pe hârtie.

Obiectivul 3 a ținut studiarea produselor și brandurilor specifice copilăriei. În această categorie am inclus, în primul rând, publicistica pentru copii. Având în vedere că problema educației patriotice pentru copii prin intermediul manualelor școlare și a revistelor pentru copii a făcut obiectul unei teze de doctorat publicate în 2014 de Simona Preda am analizat publicistica pentru

copii doar din perspectiva produsului mediatic destinat unei anumite categorii de public – copiii – urmărind să surprind, efectiv, caracteristicile unor publicații de masă al căror rol, dincolo de cel propagandistic, ar fi fost să transmită, prin intermediul unui limbaj adecvat vârstei, prin conținut atractiv, valori și principii pe care copiii să și le însușească.

Evoluția revistelor pentru copii.

În 1948 sunt scoase din circulație ”Universul copiilor”, ”Ziarul copiilor” – publicații pentru copii cu conținut considerat neadecvat. Se fondează și se tipăresc la comandă de stat reviste noi, dintre care am identificat și parcurs, selectiv, următoarele titluri:

Pionierul - revistă publicată cu începere din 12 iunie 1949, înlocuită în martie 1953 cu Scânteia Pionierului – 1953-1967 – destinată claselor III-VII, cu apariție săptămânală, și circa 570000 de exemplare tiraj mediu;

Instructorul de pionieri – cu apariție regulată între 1956-1979;

Revista *Pogonici* - din 1949, cu suplimentul *Arici pogonici* (apărut între 1956-1979); o revistă pentru preșcolari, cu apariție lunară, tiraj de 85.000, profil de album ilustrat, în 16 pagini. Se continuă cu *Luminița*, din 1967: destinată copiilor din clasele I-IV, o revistă de asemenea lunară, tipărită în 114.000 exemplare, 20 pagini/număr, bogat material ilustrativ, mesaj accesibil;

Licurici – prima revistă, apare la 12 aprilie 1947. Între 1953 și 1967 se numește Cravata Roșie. Revista își încetează apariția după 1967.

Cutezători – 1968-1989 – revista pe care și-o amintesc cei mai mulți dintre intervieuați, revista care a apărut fără întrerupere până în 1989 (ultimul număr a ieșit pe piață în 21 decembrie 1989) și care era destinată copiilor cu vârste între 8 și 15 ani.

Șoimii patriei – 1980 înlocuiește Arici Pogonici

Cravata roșie – clasele V-VIII, lunar, 34.000 de exemplare

Tot aici am analizat diversele albume de familie sau oficiale care pot trăda o anumită pată de culoare în viața de zi cu zi a copiilor. M-a interesat să descopăr acele mărci și produse adresate unui public țintă – copiii – care ar fi putut da o notă de culoare copilăriei. Această activitate e încă la început, am identificat câteva mărci specifice – de dulciuri, răcoritoare, jucării, haine – care au generat mode și au format gusturi – încă există nostalgia pentru anumite gusturi, precum cel al înghețatei Polar sau al celebrei Eugenia – iar informațiile strânse în această etapă au fost coroborate cu informațiile colectate pe baza interviurilor semi-structurate.

Al patrulea obiectiv, derulat cu precădere în decursul anului 2014, a constat în identificarea **particularităților copilăriei în comunism prin intermediul interviurilor.**

În vederea atingerii acestuia au fost derulate următoarele activități:

Alcătuirea și verificarea ghidului de interviu

Intervievarea a 100 de persoane – din mediul urban și rural

Transcrierea interviurilor

Codificarea (coding and encoding) - materialului sursă în vederea exploatarei

Intervievarea unor persoane care au trăit copilăria în comunism oferă istoricului șansa de a scrie o istorie cu copii, așa cum a fost percepută de către aceștia. Istoria copilăriei, în general, este o istorie despre copii. Din păcate, vocea copiilor – ca sursă – n-a fost păstrată, tot ce s-a scris despre copii pornind de la perspectiva adulților, pe bază de reconstituire din surse conexe. Spre deosebire de această situație, subiecții acestui proiect sunt adulții zilelor noastre, reprezentând surse vii pentru cercetarea de față. Obiectivul nostru a fost acela de a ajunge intimitatea copilăriei adulților de azi! După metoda dezvoltată de Luisa Passerini am văzut istoria orală ca o sursă extraordinară pentru explorarea subiectivă a naturii vieții copiilor în socialism și pentru înțelegerea contextului politici, social și cultural pe care l-a adus cu sine această perioadă.

Ca urmare, ghidul pentru interviul semi-structurat pe care l-am propus și după care au fost realizate interviurile a vizat o serie de aspecte utile pentru conturarea universului mai sus descris: locul copilului în familie, în societate, raportarea sa la rutina zilnică, percepția asupra perioadei trăite, aspectele practice ale vieții de zi cu zi, școala, pionieria, jocurile și timpul liber.

Ghid interviu

Copilăria românească în comunism

Date despre respondent:

Sex:

Varsta:

Locul nasterii, mediul de proveniență (rural/urban)

Educatie (ultima forma de invatamant absolvita)

1. Când v-ați trăit copilăria – în care perioadă a comunismului? Unde, în ce mediu?
2. Cu ce se ocupau părinții dumneavoastră?
3. Care este amintirea care vă vine prima dată în minte atunci când asociați cuvintele ”copilărie” și ”comunism”?
4. Povestiți-ne o zi din viața dumneavoastră de copil!
5. Vă ajutați părinții în gospodărie? În ce fel?
6. Ați fost la creșă/cămin/grădiniță? Ce amintiri aveți despre acestea?

7. Ce vă amintiți despre anii de școală? Ați fost pionier? Cum ați trăit pionieria? Ce reprezenta uniforma pentru dumneavoastră?
8. Dar despre vacanțe? Mergeați în tabere? Unde, când?
9. Despre vacanțele petrecute cu familia vă amintiți ceva?
10. Care a fost relația cu părinții? Petreceau timp cu dumneavoastră, se implicau în activitățile școlare (teme, de exemplu), se jucau cu copilul lor?
11. Ce jocuri vă amintiți din copilăria dumneavoastră? Primeați jucării? Când, cu ce ocazii? Le mai păstrați?
12. Ce produse consumați - de la alimentație, la reviste, cărți? Vă amintiți un gust anume, vă este dor de ceva?
13. Ați stat la coadă? Cum "trăiați" coada și ce sentimente vă genera? Realizați că vă „consumă” copilăria, găseați modalități de a face suportabil statul la coadă?
14. Aveați prieteni?
15. Se vorbește tot mai frecvent despre "tiparul părintelui comunist" – agresiv, preocupat de ziua de mâine, umilit etc....vă spune ceva acest tipar, îl puteți confirma sau infirma?
16. Cum v-ați caracteriza copilăria?
17. Credeți că se poate face o legătură directă între copilărie și comunism? Cum ați explica-o?

În privința caracteristicilor eșantionului interviuat acestea se prezintă după cum urmează: respondenții sunt bărbați (42) și femei (60), cu vârste între 30 și 72 de ani, provenind atât din mediul urban cât și din mediul rural. O parte dintre respondenți sunt persoane din imediata apropiere a membrilor echipei, alții au fost recrutați prin intermediul site-urilor de socializare și interviurile s-au desfășurat prin intermediul skype iar alții au fost rugați să răspundă în cadrul a mai multe campanii de interviu derulate în județele Covasna, Brașov, Cluj, Alba, Hunedoara dar și în București.

Se remarcă, în primul rând, dorința mai mare a femeilor de a răspunde întrebărilor noastre și a se implica în proiect în calitate de "surse". Bărbații sunt mai reticenți în a povesti, cei care totuși au acceptat sunt persoane cu nivel ridicat de educație și care au înțeles necesitatea și urgența demersului. Apoi, se constată o raportare duală la perioadă, în sine, ca sistem: cei care au trăit în zone rămase ne colectivizate, situate relativ mai departe de orașe, rămase în umbra sistematizării și raționalizării, tind să idealizeze perioada: nu au simțit constrângeri, nici frig, nici foame, nici lipsuri. Câtă vreme încălzirea se făcea cu lemne, grădinile se cultivau și se creșteau animale pe lângă curte, respondenții au declarat că nu au asociat nimic din copilăria

lor cu comunismul. Poate doar faptul că erau pionieri – dar acest lucru, în sine, era o mândrie. Nenorocirea venea dacă nu intrau în pionierie laolaltă cu toți ceilalți din clasa lor, lucru care li s-a întâmplat câtorva respondenți și care au simțit amânarea ca o profundă nedreptate. Pe de altă parte, copiii orașelor, cei care au trăit în blocuri, în apartamentele puse la dispoziție de stat prin intermediul fondului locativ, leagă, invariabil, copilăria lor de frig, de mâncare puțină și proastă, de întuneric, de trezitul de dimineață pentru a sta în locul părinților la coada pentru lapte, de întorsul de la școală în casa goală (respondenții cu frați confirmă ipoteza lansată de William Corsaro conform căreia copii cu frați trec mai bine peste anumite constrângeri contextuale), cheia de gât, cotele de hârtie, fier vechi, borcane și alte produse care trebuia predate, prin intermediul școlii, statului. Cel puțin la nivel declarativ, copiii de la oraș par să fi resimțit mai tare urmele sistemului în propria lor copilărie, spre deosebire de cei născuți și crescuți la țară, unde totul se derula conform unei rutine care permitea prea puțin sistemului să se strecoare între oameni și în mințile lor.

Cu totul altfel stau lucrurile în cazul copiilor ai căror părinți sau ale căror rude au fost victime ale persecuțiilor, arestărilor, urmărilor operate de regim. Am avut câteva interviuri cu persoane din această categorie (nu le-am căutat în mod intenționat, s-a întâmplat să fie între respondenți) iar răspunsurile lor nu pot ocoli trauma resimțită de copii și copilăria umbrită de evenimentele tragice prin care a trecut familia. În cazul lor va fi necesar, desigur, un alt registru de scriere a istoriei!

Cea mai mare parte a timpului a fost consacrată transcrierii acestor interviuri și de codare a informației în funcție de anumite subiecte pentru îndeplinirea celui mai important obiectiv al proiectului, circumscris anului 2015, și, de altfel finalitatea acestui proiect: Reconstituirea particularităților copilăriei prin coroborarea celor două tipuri de surse – istorice și interviuri.

Obiectivul 5 a reprezentat un corolar al celorlalte obiective, vizând diseminarea informației sub forma prezentărilor orale la conferințe interne și internaționale și publicarea de lucrări științifice. În același timp, prin intermediul site-ului web dedicat ca și al paginii de facebook a proiectului am informat constant publicul cititor asupra progreselor făcute în derularea proiectului. Pagina de facebook a fost de asemenea foarte utilă în atragerea respondenților pentru obiectivul 4, interviuarea a circa de 100 de persoane care au trăit copilăria între 1945-1989.

Am participat la 4 conferințe internaționale și una națională, am publicat trei studii și am îngrijit un volum de texte despre copilăria în fostele state comuniste. De asemenea, cartea *Țară, țară*,

vrem ostași! Despre copilărie, în comunism este în curs de publicare la Editura Mega din Cluj-Napoca și va apărea pe piață până la sfârșitul anului.

În ordine, acestea sunt:

Participare națională:

Copiii și statul în comunismul românesc, în cadrul worksopului *Politici publice cu privire la familie*, Cluj-Napoca, 3 septembrie 2013, organizator Universitatea Babes-Bolyai, Facultatea de Sociologie si Asistență socială

Conferințe Internaționale

1. [The meanings of childhood in communist Romania, International Conference for Academic Disciplines](#), Roma, 22-26 octombrie 2013.
2. [Children as the future nation in Communist Romania](#), European Social Science History Conference, Viena, 22-27 aprilie 2014
3. [State and Upbringing in Communist Romania](#), la 3rd Conference Family and Upbringing, Jelenia Gora, Polonia, 15-17 mai 2014.
4. New data and interpretation of abortion in communist Romania, International Congress for Historical Science, Jinan, China, 21-30 august 2015.

Cărți de autor (1)

"Țară, țară, vrem ostași!" Despre copilărie, în comunism, Editura Mega, 2015, ISBN 978-606-543-646-6 (în curs de publicare)

Studii de autor (3)

1. Some particularities of Childhood in the Former Communist States, *Romanian Journal of Population Studies*, vol. VIII, no. 2, pp. 5-11. (studiu introductiv la numărul special)
2. Children as the Nation Future in Communist Romania in *Romanian Journal of Population Studies*, vol. VIII, no. 2, pp. 139-152.
3. State and Family Upbringing in Communist Romania in *Wychowanie w rodzinie (Family and Upbringing)*, vol. 1, 2014, pg. 49-63.

Alte contribuții:

Număr special coordonat de Luminița Dumănescu

Special Issue, Glimpse into the Communist Childhood, Romanian Journal of Population Studies, vol. VIII, no. 2, 2014 – 160 pagini

Lista autorilor:

Ivan Bulatov, *Yuri Gagarin State Technical University of Saratov, Department of Homeland History and Culture, 77 Politechnicheskaya street, Saratov, Russia, +7(8452)99-87-10, bulatovivan64@gmail.com*

Galina Makarevich, *Russian State University for the Humanities, Moscow, Russia, Department of Cultural Studies, 125993 Miusskaya Ploschad 6, +79055630567, makar16@mail.ru*

Vitaly Bezrogov, *Institute of Theory and History of Education, Russian Academy of Education, Moscow, Russia, 129626 Pavla Korchagina Ulica 7, str. 1, +79032861043, vbezrogov@yandex.ru*

Agnieszka Doda-Wyszyńska, *Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland, Institute of Cultural Studies, Faculty of Social Sciences, 60-568 Poznan, ul.Szamarzewskiego 89, +48618292229, adod@amu.edu.pl*

Monika Obrębska, *Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland, Institute of Psychology, Faculty of Social Sciences, 60-568 Poznań, ul. Szamarzewskiego 89, +48618292307, obrebska@amu.edu.pl*

Petya Bankova, *Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 6A Moskovska Str., 1000 Sofia, Bulgaria, +359 88 425 5690, petia64@hotmail.com*

Marek Tesar, *University of Auckland, Faculty of Education, 74 Epsom Avenue, Auckland 1023, 0064-0-93737599, m.tesar@auckland.ac.nz*

Jana Kopelentova Rehak, *University Maryland BC, Anthropology Department, 1000 Hilltop Circle PUP216, Baltimore, MD 21250, USA, jrehak@umbc.edu*

Codruța Pohrib, *University of Maastricht, Faculty of Arts and Social Sciences, Grote Gracht 90-92, 6211 SZ, Maastricht, Netherlands, codruta.pohrib@maastrichtuniversity.nl*

Fără falsă modestie, apreciem că acest din urmă rezultat este de departe cel mai important pentru vizibilitatea proiectului și a cercetării românești pe temă, nu doar prin faptul că a fost distribuit online (prin faptul că revista este indexată în câteva baze de date) și în formă printată în peste 150 de biblioteci universitare din lume cât, mai ales, prin faptul că sintetizat, pentru prima dată, sub coordonare românească, câteva abordări recente pe tema copilăriei în comunism. Acest volum s-a bucurat de aprecieri pozitive în mediile academice internaționale!

Sintetizând, consider că echipa proiectului (director și mentor) și-au îndeplinit în totalitate sarcinile asumate în propunerea de proiect și la contractare, respectând întocmai graficul activităților propuse în proiect și în actul adițional semnat în 2014.

Cluj-Napoca
21 octombrie 2015

Luminița Dumănescu
Director proiect